

Türk Ordusunda İmamlık Müessesesi ve Çanakkale Muharebelerindeki Mânevî Rolü

Institution of Imamate in The Turkish Army and Spiritual Role in The Battles of Çanakkale

Abdulhalim İNAM*

Özet

Türk ve dünya tarihine *Çanakkale Muharebeleri* olarak geçen ve tarihte benzeri az görülen bu savaş, 28 Temmuz 1914'te başlayıp, 1918 Ekim sonunda biten *Birinci Dünya Savaşı*'nın özel ve önemli bir faslını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti de ilan ettiği seferberlik (2 Ağustos 1914) ile birlikte askeri hazırlıklara başlamış bu çerçevede birliklere imam ve müftüler tayin etmiştir. Bu usul Yeniçeri Ocağı'nda *Ocak İmamı* olarak başlamış, daha sonra kurulan tüm ordularda devam etmiştir. Bu kişilerin vazifesi ise askerin, cephede dinî ihtiyaçlarının yerine getirilmesinin yanında taarruz öncesi ve sırasında gayretini artırıcı telkinlerde bulunmak olarak uygulanagelmıştır. Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında da Türk ordusunda büyük yararlılık gösteren imamlık müessesesi Cumhuriyet yıllarında yapılan yeni düzenlemeler ile kaldırılmıştır. Resmi olarak bu haktan yoksun kalan Türk ordusunda doğal bir ihtiyaç olan ve tarihi süreçte her zaman olumlu etkisi görülen din eğitimi eksik kalmış bu boş kalan bu alan değişik ideolojik amaçları olan kişi ya da gruplar tarafından doldurulmuştur. Belli gayelere ulaşmak için yapılan bu çalışmalar din eğitiminin gerçek bilgileri yerini hurafe ve batıl inançlarla sarılmış, doğru dinî inanca sahip bir birikim oluşturulamamıştır. Bu fırsatı değerlendiren dış destekli terör örgütleri Türk ordusunda bir takım hurafe tarikatlar ve batıl ideolojiler üretmiş ve öz vatanını istilayı dinî veya ideolojik bir hedef olarak göstermişlerdir. Türk ordusunda bu tür terör faaliyetlerinin önlenmesi için yeniden imamlık müessesesinin resmi olarak hizmete girmesi gereğine inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:Çanakkale Savaşı, Orduda İmamlık, Ordunun Maneviyatı, Türk Ordusunda İmam

Abstract

This event which goes down in both Turk and world history as the Battles of Çanakkale and is almost uniquely in the history is special and essential part of the World War I that began at July 28,1914 and ended at the late October, 1918. Ottoman Empire, also, began military preparation with the announcement of mobilization (August 2, 1914) and, from this reason, constituted mufti and imams to the regiments. This style began in Guild of Janissaries as guild imam and continued in allarmies that established later on. The duty of this people has been continued as a matter of hortativeinculcation into soldiers both at before and after from attacks in addition to performing religious needs of soldiers at the front. In the wars of Çanakkale and Independence, the imam, which had greatutility in the Turkish army, was abolished by the new regulations made during the years of the Republic. The true religious beliefs of the religious beliefs that have been officially taken up by superstition and superstitious belief in the religious education, which is a natural necessity in the Turkish army, which is deprived of this state, have decreased considerably. Outsourced terrorist organizations evaluating this opportunity have produced a number of superstitions and superstition ideologies in the Turkish army and have

*Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı.

shown their native land as a religious or ideological target. It is believed that there habilitation institution should function officially in order to prevent such terrorist activities in the Turkish army.

Keywords: Dardanelles War, Imperial Army, Army's Spirituality, Imam in Turkish Army

Giriş

“Gençtim, tahsil çağındaydım, hukuk tahsilimden başka düşüncem yoktu.

Büyük Harp ilan edildi.

Hayret ve dehşet içinde, rahmetli doktor babamın küçüklüğümde Gümüşsuyu hastanesindeki vazifesine gitmediği zamanlarda Boğaziçi'nde beraber gezerken bana daima tekrarladığı sözleri hatırlıyorum. O, derdi ki:

- Oğlum! Bir zaman gelecek, Avrupa'da bir hadise iki devlet arasında harp çıkaracak; bu kadarla kalsa iyi! Muharebe umumi bir şekil alacak ve milyonlarca insan kanının dökülmesine, bütün dünyanın, beşeriyetin felaketine sebep olacak. Çok temenni ederim ki bu tahminimde aldanayım; fakat aldanmıyorsam, gene temenni ederim ki bu harp senin tahsilinden ya evvel, ya sonra çıksın ki ya o ateşe hiç girme yahut da girer ve yaşarsan, tahsilin yarıda kalmasın!

Babamın bütün korkuları hakikat oldu. 21 Temmuz 1914 günü seferberlik ilan edildi ve ben tahsil sıralarımdan ayrılarak askeri vazifemin başına geldim.” (Münim, 2003, s. 335).

Münim Mustafa'nın hatıralarında (Münim, 2003, s. 330-471) yazdığı bu satırlar gerçek olmuş, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Fransuva Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğraması üzerine zaten şartları oluşan büyük harp çıkmış ve kısa sürede bütün dünyaya yayılmıştır (Karal, 1996, s. 367). O günlerde Tasvîr-i Efkâr gazetesi bu olayı birinci sayfadan şöyle duyurmuştur:

“Tarih-i âlemin en dehşetli vak'ası Harb-i Umûmi. Artık suret-i katiyyede başlamış addedilmesi lazım gelen harb-i umumide telef olup gidecek canlar, mahv olacak âsaâr-ı umrân ve medeniyet.” (Efkâr, 6 Ağustos 1914).

Bu umumi harbin (1914-1918) bir cephesini oluşturan Çanakkale cephesi, jeopolitik ve stratejik öneme sahipti. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına hakim olma fikri ise önemli bir geçmişe sahipti (Olcaytu, 1990, s. 619-620). The Times Gazetesi'nin muhabiri AshmeadBartlett'e göre bu seferin temelinde daha eski bir hesaplaşma vardır:

“... Son Haçlı Seferi'nden beri ilk defadır ki Batılılar, yine doğuya yönelmiş bulunuyorlar. Hıristiyanlık âlemi, Fatih Sultan Mehmed'in 29 Mayıs 1453'teki uğursuz tarihte Bizans İmparatorluğu'na indirmiş olduğu şiddetli darbenin intikamını almak üzere, birlikte harekete geçmiştir.

Bu öyle bir kanlı harp olacaktır ki, neticesi Ayasofya mabedini Hıristiyanlık dünyasının eline düşürecek veyahut da hilal, kanlara boyanmış Yeniçeri askerinin başında olduğu halde Sultan II. Mehmed'in 29 Mayıs 1453 tarihli uğursuz günde İstanbul'a muzafferane girişi gününden daha şanlı bir şekilde ebediyen yaşayacaktır. Bütün bunları düşünenler çeşit çeşit hoş hayallere dalıyor ve insan bazen zannediyor ki eski dostlarınızdan bir kaptanın ruhuna bürünmüş de gezinti için birkaç haftalığına Doğu sularına kadar gelmişinizdir.” (Bartlett, 27 Mayıs 1915).

Osmanlı Devleti ise Balkan Harbindeki yenilginin etkisi altında, biraz da Balkan Harbi'nin sürdüğü lekeyi temizlemek üzere umumi harbe girmiş, tüm cephelerde olduğu gibi Çanakkale Savaşında da bu ruh hali komutanından askerine kadar bütün bir orduyu sarmıştı.

Çanakkale’de kendilerine yüklenen bu vazifenin idrakinde olan subaylardan biri olan Mucip Kemal Bey bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Devlet fakir, millet fakirdi. Açık ve ciddi görünüş böyle olmakla beraber, biz denizden karadan yapılacak taarruzu, o müthiş anı aylardan beri hiçbir ümitsizliğe kapılmadan mütevekkilâne bekliyorduk. Hâl ve şartlar ne olursa olsun, ilâni kader bizim kuşaklara bu ağır vazifeyi yüklemiş bulunuyordu ve ehemmiyetle dikkate layıktır ki, sözlerin çok ilerisinde bulunan bu ödevin derin manasını, kutsiyetini kumandanlar, subaylar, erler iyice anlamışlardı. Ve yine bütün yurttaşlar biliyorlardı ki, Payitahtın kapısında verilecek muharebeler milletimizin akıbetini kesin olarak tayin edecekti; ya Avrupa’dan Endülüslüler gibi kılıç ve kamçı darbeleri altında kovulacak ve yahut layık olduğumuz şeref ve haysiyetimizle güzel verimli topraklarımız üzerinde yaşamak hakkını kazanacaktık. ... artık vatanımızın işgaline, çocuklarımızın, ihtiyar analarımızın öldürülmelerine, kızlarımızın kirletilmelerine şahit olunmayacaktı. Ve böylece “Çanakkale Ruhı” doğmuş oluyordu. Ancak bundan sonradır ki, gergin sınırlar yumuşamış düşmanı gözleyen nöbetçi neferler mavzer tüfeklerini okşamaya başlamışlardı.” (Kemalyeri, 1972, s. 294-296).

Görüldüğü üzere Balkan Muharebeleri’nin askerde ve toplumda meydana getirdiği mahcubiyetin etkisi, hem Çanakkale Savaşları’nın hazırlıklarında hem de askerlerin maneviyâtında da kendisini göstermiştir. Zira Çanakkale’ye evladını gönderen veya bizzat katılanlar milletin akıbetini tayin edecek mukaddes bir vazife için orada olduklarının tamamen şuurunda idiler (Erdemir, Çanakkale Savaşı-Siyasî, Askerî ve Sosyal Yönleri, 2009, s. 264).

Anafartalar Muharebelerinde şehit düşen Behzat Kerim Efendi hatıralarında bu şuur ve vatan sevgisini şöyle dile getirmiştir:

“15 Temmuz 1331, (28 Temmuz 1915) Gece, Oh... Artık emelime nâil oldum. Ben de nihayet dinîm, yurdum, şen ve mesud hatırat ile bir hayatı, sevgili İstanbul’um için canımı feda edebileceğim. Çünkü Çanakkale’ye, hayır hâşâ, Çanakkale değil demir ve kan kaleye gidiyorum... Ben İstanbul’u, ebediyen Müslüman ve Türk kalacak olan şu mübarek halife ve hakanlar yurdunu müdafaa ederken, ihtiyar babamın saadetine masum yavrumun hayatına, sevgili Nebiha’nın ırzına, bilhâssa hiç tanımadığım anacığımın Merkez Efendi’deki âsûde mezarına uzanan kirlî ve menfûr elleri kıracağımlı biliyorum.

...

Selam sana ey kalbimin Kâbe’si İstanbul... Ölüme gidenler sana veda ediyorlar.” (Bir Şehidin Defteri Hâtrâtından, 22 Teşrin-i Sâni 1331 [5 Aralık 1915]).

Böylece biraz sonra öleceğini bilerek ateşe atılan askerin gösterdiği gayret ve azim, (Kocabaş, 2009, s. 142) askerî imkân ve kabiliyetlerle birlikte büyük bir vatan sevgisi, galibiyete inanç ve her şeyden önemlisi askerin sahip olduğu manevî değerlere bağlıydı.27. Alay’ın Maydos’tan (Eceabat) Kabatepe tarafına yürüyüşü sırasında fundalıkların diplerinde bulunan yüzlerce kirlî çamaşır Türk askerinin manevî değerlerine bağlılığını gösteren önemli bir hadisedir. Biraz sonra belki de şehit olacağını bilen Müslüman Türk askeri, temiz çamaşırını giyerek ve manevî, hazırlıklarını da tamamlayarak, mütevekkil bir şekilde cepheye giderken, taburların hareketleri de hiç aksamamıştır.

Görsel 1. Behzat Kerim Efendi hatıralarından bir sayfa¹

Bu şuur içinde bulunan askerler muharebe meydanlarında elinden Kur'ân'ı, dilinde ise duayı bırakmamışlardır. Askerler iç ceplerinde başta Kur'ân olmak üzere dua mecmuaları taşımışlardır. (Oral, 2015, s. 410) Çanakkale'de, bir milletin ve onun temsil ettiği medeniyetin nurunu söndürmek için gelmiş düşmana karşı duran askerlerin en önemli teşvik unsuru ise bin yılı aşkın müntesibi olduğu İslam olmuştur. Bu şuurun kazanılmasında ise en önemli etken orduda görevli resmi imamlar ve müftüler olmuştur denilebilir.

Türk Ordusunda İmamlık Müessesesi

Arapça *emmÖne geçmek, sevk ve idare etmek* kökünden gelen ve Kur'an-ı Kerim'in yedi yerinde müfred, beş yerinde de cemi' olarak geçen *imam* kelimesi, (Abdülbaki, 2009, s. 80-81) terim olarak "*cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse*" ve *devlet başkanı* anlamlarını taşımaktadır (Sâmi, 1317, s. 162).

Osmanlı Devletinde imamlık müessesesi, hizmet sahaları itibariyle çeşitlilik göstermiştir. Toplum örgütlenmesinde mahalle imamları ayrı bir konuma sahip olmakla beraber, sivil ve askerî kesimlerde hizmet üzere özel ve resmî kimlikleri içinde de imamlar geniş bir kitle oluşturmuşlardır (İnalçık, 1993, s. 50-52), (Çetin, 1998, s. 35-40), (Kazıcı, Alay İmamı, s. 29-35), (Ortaylı, 1974, s. 109), (Küçükkaşçı, 2000, s. 178).

İmamlar, padişah beratı ile hizmete alındıklarından Osmanlı devlet sisteminde *askerî*den sayılmaktaydılar. Bunlar arasında orduda hizmet görmekte olanlar önemli bir yer tutar. İmamlar sivil hayatta görev yaptıkları yere göre birtakım isimler aldıkları gibi, askeriyede de dini vazifeleri öğretmek için *Tabur İmamlığı*, (Fodor, 2010, s. 335-336) *Alay İmamlığı*, (Kazıcı, Alay İmamı, s. 348) *Ocak İmamlığı*, (Uzunçarşılı, 1944, s. 232) *Gemi İmamlığı*; (Pakalın, 1993, s. 663) *Alay Müftüsü* (Pakalın, 1993, s. 46) ve *Ordu Şeyhi* (Pakalın, 1993, s. 729) gibi isimler almışlardır.

Osmanlı Devleti de ilan ettiği seferberlik (2 Ağustos 1914) ile birlikte askeri hazırlıklara başlamış bu çerçevede birliklere imam ve müftüler tayin etmiştir (Koral Necmi, 1985, s. 203). Bu usul Yeniçeri Ocağı'nda (Civelek, 07-09 Mayıs 2010, s. 856) *Ocak İmamı* olarak başlamış, daha sonra kurulan tüm ordularda devam etmiştir. Yeniçeri Ocağı bölük imamlarının başında *İmâm-ı Hazret-i Ağa*, *Ağa İmamı* veya *Ocak İmamı* denilen *Büyük İmam* vardı. O, bölük imamlarını zaman zaman bir araya getirip bilgilendirir, yeni donanımlara ulaştırırdı. Bu makama, ocaktan yetişen, Orta Camii'ndeki müderristen ders alan, Ağa Kapısı Camii'nin beş müezzininden en yetkilisi tayin edilirdi. Ocak imamı bu camide namaz kıldırır ve seferlere yeniçeri ağasıyla beraber katılırdı. Yine onunla birlikte ayda bir defa Sadrazamı ziyarete gider, bayramlarda da Padişahın muayede merasiminde bulunurdu (Ülker, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askeri İmamlar, 1999, s. 61).

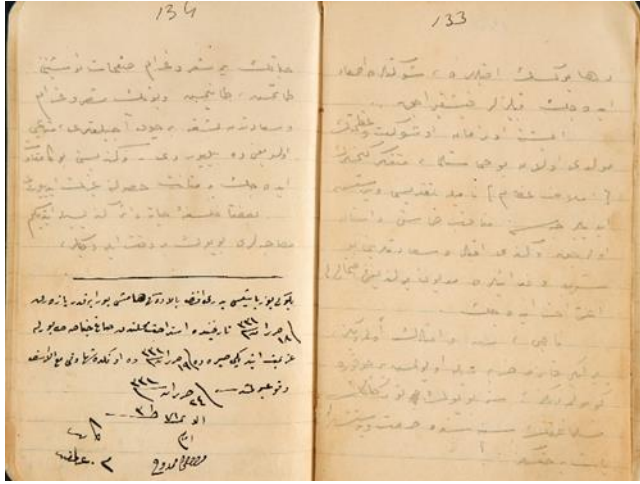
Görsel 2. Osmanlı ordusunda imam kıyafetleri

III. Selim'in (1789-1807) kurduğu Nizâm-ı Cedid (1793) ordusunda uygulanmak üzere hazırlanan Levent Çiftliği Kanunnâmesi'ne göre "Her saf (tabur) için bir mektep açılacak, buralarda her gün Kur'ân-ı Kerîm ve ilmihal dersleri verilecek, neferlerin (erlerin) beş vakit namazı cemaatle kılmaları için her safa birer imam tayin edilecek ve

Birgivi Risâlesi okunacaktı.”Böylece ordu içinde *Tabur İmamı* geleneği başlamış oldu. Tabur İmamı, terfi ettiğinde *Alay Müftüsü* unvanı alırdı (Özcan, s. 457).

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından az önce, her biri 150 kişiden oluşmak üzere elli bir bölük halinde kurulan Eşkinci Ocağı'nın her bölüğüne bir imam tayin edilmesine karar verilmiştir (12 Haziran 1826). Bunlar, eratin vakit namazlarını kıldırmaktan başka dinî eğitimleriyle de meşgul olacaklardı. Tayinleri ise Şeyhülislâmlık tarafından yapılacaktı. Hizmet süreleri beş yıl olup bu süre sonunda çeşitli yerlere kadı olarak tayinleri mümkün olabilecekti (Beydilli, İmam Maddesi, 2000, s. 182)

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra da kurulan yeni ordu teşkilâtında (Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye) mansûre alayları (Kazıcı, Alay İmamı, s. 347) ve taburları (Özcan, s. 457) içinde imamlara özel bir önem verilmiştir. Özellikle, en az on beş yaşında olmak kaydıyla acemi kışlalarında eğitilmek üzere askerliğe kabul edilen gençlerin dinî eğitimlerinin sağlanmasında imamlar önemli görevler ifa etmiştir (Beydilli, İmam Maddesi, 2000, s. 182). İmamların askerleri eğitmelerinde faydalanabilmeleri için dinî meselelerde bir el kitabı olan ve İmamzâde Esad Efendi tarafından kaleme alınan *Dürr-i Yekta* çok sayıda basılarak dağıtılmıştır (Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), 1995, s. 305, 329-331, 405).

Görsel 3. Şehit Teğmen İbrahim Naci'nin Orijinal Günlüğünde Bedri Bey'in Şahadetine Dair Alay Müftüsü Mustafa Memduh Efendi'nin Notuⁱⁱ

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye alaylarının birinci taburlarında görev yapan alay imamları, din hizmetlerini yürütüp ahlâkî bilgiler veren, cemaate namaz kıldıran, cenaze işleriyle ilgilenen özel üniformalı askerî memurlardı ve görev yaptıkları birliğin her türlü dinî işlerinden sorumluydular (Erdemir & Akın, Çanakkale Muharebeleri'nde Bir Tabur İmamı: Mustafa Memduh (Özaktaş) Efendi, 2015, s. 806).

Dolayısıyla şehit olan insanlar bir bakıma en son imamların elinde geçiyor ve onlar şahadetlerini tasdik ediyorlardı.

Çanakkale Muharebelerinde Alay İmamı olarak görev yapan, Gazi Memduh Efendi de sayısız gencin toprağa düşüp şehit olmasına şahit olan imamlarımızdan biridir. Bir örnek olarak yanda resmini verdiğimiz şehit defterinin sahibi İbrahim Naci de Memduh

Efendi'nin şahit olduğu binlerce şehitten bir tanesidir (Erdemir & Sılay, Teğmen İbrahim Naci, Allahısmarladık (Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü), 2013, s. 137).

Protokolde yüzbaşidan önce kolağasından sonra gelen alay imamları terfi ederek *alay müftüsü* olurlardı. Alay müftüleri Osmanlı askerî teşkilâtında askerin maneviyatını yükseltmek için onlara dinî bilgiler ve zaman zaman vaazlar vermek, bazen de teçhiz ve tekfin işleriyle ilgilenmekle görevli askerî memurdu. Alay müftüsü protokolde binbaşidan önce gelirdi. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar alay müftülüğü varlığını korumuştur (Kazıcı, Alay İmamı, s. 348).

Bir de Tanzimat'tan sonra kaldırılan *Ordu Şeyhleri* var ki, normal zamanda askerin dinî eğitim ve davranışını kontrol eder, savaş zamanında ise askerin moralini yükseltirlerdi. Bahriye teşkilâtında görevli olan *gemi imamlarının* vazifeleri ise harp gemilerinde namaz kıldırarak, askerlere dinî ve ahlâkî bilgiler vermek ve maneviyatlarını yükseltmekti. Alay imamları gibi ulemâdan seçilen gemi imamları da cübbe giyer, sarık sararlardı; kollarında sınıflarını gösteren sırma şeritler bulunurdu (Ülker, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî İmamlar, 1999, s. 61).

XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren askerî imamlar için düzenli eğitim görmüş olma şartının sıkı bir şekilde arandığı görülmektedir. 1281 (1864) tarihli EimmeNizâm-nâmesi, tabur imamlarının alay imamı unvanıyla tayinlerini ve hitabete mezun olacakların yeterliliğinin yoklanmasını öngörmekteydi.

Görsel 4. Çanakkale Muharebelerinde Alay Müftülüğü yapan Mustafa Memduh Efendi, kollarında rütbelerini belirten resmi kıyafetli askeri imam, müftüler ve diğer arkadaşları ile (Soldan ikinci sıra ayakta).

Son olarak Çanakkale Muharebelerinden kısa bir süre önce 4 Cemâziyelevvel 1332 / 18 Mart 1330 (31 Mart 1914)'te "*Alay ve Tabûr İmamlarının Vezâif-i Tadrîsiyyeleri Hakkında Nizâm-nâme*" adı ile yayımlanan bir nizamnameden bahsetmek istiyoruz. Bu nizamnameye göre alay ve tabur imamları tabûr mekteplerinin müdürleridir (Md. 1). Alay ve tabûr imamları, kıt'alarınınumûm efradında Türkçe okuyup yazma, hesap öğretecekler ve efrad-ı müslimiyyeye de akâid-i dîniyyeta'lîm eyleyeceklerdir (Md. 2).

Ayrıca İmamlara Dârümuallimîn'inibtidâiye kısmından mezun olmaları şartı getirilmiştir. Mevcut imamlar, adı geçen mektebin ders programı dâhilinde imtihana tâbi tutularak bu şarta haiz olmayanların bir yıl müddetle sözü edilen mekteplerde eğitilmesi

için izin verilecek ve bu süre sonunda yapılacak imtihanda başarılı olamayanlar arasında emeklilik hakkını almış olanlar emekliliğe sevk edilecektir. Bu hakkı elde edemeyenlerin ise askeri imamlık hizmetiyle ilişkileri kesilecektir (Md. 3). Medresetü'l-Vâizîn'den mezun olanlar bu uygulamanın dışında tutulmuştur (Md. 6).²

Çanakkale muharebelerinde imamların rolü

Yukarıda genişçe anlatmaya çalıştığımız kara ve deniz kuvvetlerinde askerleri dinî konularda aydınlatmak, morallerini yüksek tutmak ve harp esnasında onlara cesaret vermek için görev yapan alay imamları ve müftüleri, diğer tüm cephelerde olduğu gibi, Çanakkale Muharebelerinde de çok büyük yararlılıklar göstermiştir.

Muharebelerde din görevlilerinin vazifesi askerlerin, cephede dinî ihtiyaçlarının yerine getirilmesinin yanında taarruz öncesi ve o esnada gayretini artırıcı telkinlerde bulunmaktır.

Ayrıca, cephede imam ve müftüler yanında, askerlerin şecaatini artırmak, yapılan işin büyüklüğünü anlatmak üzere İstanbul'un ileri gelen hoca efendileri cepheye gönderilmiştir. Bunlar cephede birlikler arasında bir program dâhilinde dolaştırılarak vazifelerini yapmaları sağlanmıştır. Bu maksatla İstanbul'da da Meşîhat Dairesi Ders Vekâleti'nde ilmî heyet oluşturulmuş, camilerde bu heyet tarafından seçilen kişilere her hafta vaaz ettirilmiştir.

یتیم اوچنجی آلی مفتی علی رضا اقدی :
هنکامہ حربہ آلی تاجیح ایدرکن مترابوز آتنتہ معروض قالان
شہید مغفور .

Görsel 5. Yetmiş üçüncü Alay Müftüsü Ali Rıza Efendi

Seçilen kişilerin isimleri ve vaaz edecekleri camiler gazetelerde duyurulmuştur. Seçilen bu âlimlerin vaazının yeterli gelmeyeceği düşüncesi ile olsa gerek ki, Meşîhat Dairesi, Medresetü'l-vâizîn dördüncü sınıf talebelerinden vaaz ve nasihat etmeye liyakati olanlardan bir kısmını bazı İstanbul camilerinde vaaz vermek üzere görevlendirmiştir (Mevâiz-i Diniye, 13 Mart 1331 [26 Mart 1915]).

Bu kişilerden biri Beyazıt Dersiâmlarından Hüseyin Hilmi Efendi'dir. Hüseyin Hilmi Efendi 26 ve 7. Tümenlerde askerlerin yaptığı işin önemini ve âlem-i İslâm için ifade

²“Alay ve Tabûr İmamlarının Vezâif-i Tedrîsiyyeleri Hakkında Nizâmnâme” Numara: 196, Düstur, Tertib-i sâni, VI. s. 332-333, 14 Zilhicce 1331/24 Zilhicce 1332 - 1 Teşrin-i sâni 1329/13 Teşrin-i evvel 1330. (Takvim-i vekâyî ile neşr ve ilân: 7 Cemâd-ı ulâ 1332 21 Mart 1330-Numara: 1776).

ettiği anlamı anlatmıştır (Görgülü & Çalışlar, 1997, s. 112). Cepheye gönderilen vaizlerden biri de, Fatih Dersiâmlarından Hüseyin Mahir Efendi'dir (Çulcu, 1997, s. 77-78). Yukarıda resmi verilen, 73. Alay müftüsü Ali Rızâ Efendi de Çanakkale savaşlarında çarpışmaların en fazla kızıştığı an, askeri düşmana karşı cesaretlendirirken, makineli tüfek ateşiyle şehitlik mertebesine ulaşan din görevlilerindendir (Donanma Mecmuası, Sayı: 89, 1915, s. 654).

Muharebeler sırasında askere telkinde bulunan orduda görevli din adamları, gerektiğinde ellerine silah almaktan çekinmemiş, düşmana hücumla katılmışlardır. Bir kısmı gazilik mertebesine ulaşırken bir kısmı da şehit olmuştur. Bu kahramanlardan cepheye yaralanarak tedavisi için İstanbul'a getirilen bir gazi imamın sözleri bu hakikatin tespiti adına büyük önem arz etmektedir:

"Biz her zaman olduğu gibi kahraman yavrularımızın arasında ifâ-yı vazife ediyorduk. Onlarda teşvik ve teşci' edilmeye hiçbir ihtiyaç yok idi... Düşman üzerine arslanlar gibi hücum ediyorlar, boğuşuyorlar hiçbir zaman hiçbir şeyden ürkmüyorlardı.

Yükselen "Allah Allah..." sedasından başka bir şey işitilmiyordu. Bu öyle ruhanî ve ulvi bir an idi ki, bunun karşısında, yapacak hiçbir vazifesi olmayarak, bizden bir kelime-i teşvik ve teşci' bile beklemeyen er oğlu erler arasında dolaşmak zâid bir şey gibi geldi. Bende hemen orada boş bulduğum bir silaha sarılarak hücumla iştirak ettim. Bir müddet dövüştüm ve nihayet sağ tarafımdan bir kurşunla mecrûh oldum..." (Gaziler Arasında, 17 Mayıs 1331 [30 Mayıs 1915]).

3. Kolordu Komutanı Esat Paşa da hatıratında tabur imamlarının ellerinde Kur'ân olduğu halde askerin önünde ilerlediğini belirtmektedir (Bülkat, 1973, s. 100). Tabur imamlarından askerin önünde muharebelere iştiraki ve sonra işgal edilen siperlerin geri alınışı ile ilgili bir başka hadise ise Tanin Gazetesi muhabiri tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"30 Haziran 1915: Önceki gün sonuçlanmış sanılan muharebe, dün yine bütün şiddetiyle devam etti. İngilizler öğleden sonra saat biri yirmi geçe Arıburnu'nda sağ tarafımıza karşı şiddetle tecavüz ettiler ve bu hücumu bir taraftan himaye etmek diğer taraftan da umûmî göstermek için bütün cepheye şiddetli bir ateş açtılar. Fakat birliklerimiz İngiliz hücumunun ilerlemesini beklemeye lüzum görmeyerek derhal karşı koydular. Bir elinde kılıcı, diğer elinde Kur'ân-ı Kerîm olduğu halde tekbir ve tehlil (Kelime-i Tevhid) ile ileri atılan tabur imamı düşmanın birkaç adım ilerlemeye muvaffak olan askerlerini kovduktan sonra ileri siperlerden ikisine girdiler." (Muhâbir-i Mahsusamızdan "Çanakkale Mektupları", 29 Haziran 1331 [8 Temmuz 1915]).

Cepheye imamların asker üzerindeki bu etkisi ve muharebelerde ifâ ettiği vazife müttefik askerlerinin hatıralarında da yerini almıştır. Deniz çavuşu F.W. Johnston Türk imamlarının "Allah! Allah! Allah!" diye bağırdıklarını, bu seslerin kendisinde bir ürküntü meydana getirdiğini nakletmektedir (Steel, Hart, & Harmancı, 1996, s. 151).

Bir süre 9.Tümen'in komutanlığını üstlenen, yaralanarak cephe gerisine alınan Alman komutan Albay HansKannengiesser de cepheye imamların rolünü ve hücum öncesi yapılanları hatıratına kaydetmiştir. O, taburun hücumundan önce Alay imamının obüs toplarının sesleri arasında askere hitap ettiğini belirtmektedir. Kannengiesser Paşa bu hitabın önemli bir etkisinin olduğunu belirttiikten sonra "Bu gibi kötü durumlarda bir Hıristiyan olarak, keşke bir telkin de bana verilmiş olsaydı." diyecektir. Paşa sözlerini "Alay imamı, pratik bir insandı. Hele, tüm subaylar ve hatta tabur komutanı şehit olmuşsa, insanları oldukça fazla duygulandırıyor ve iyice etkiliyordu." ifadeleri ile bitirecek ve Çanakkale'de alınan zaferin ardındaki bir gerçeği açıkça belirtecektir (Kannengiesser, 2009, s. 144).

Cephede görevlerini hakkı ile yapmaya çalışan imamlar taburlarında şehit olan kardeşleri için Kur'ân-ı Kerîm ve mevlîd-i şerif okumuşlardır. Okutulan bir mevlîd-i şerifteki sükûnet ve askerdeki zafere olan inanç ve metânet Tanin Gazetesi muhabirinin dikkatine takılmıştır. Muhabirin “*Dikkat ettim, aralarında elinden, kolundan, hatta alınından yaralılar da var. Muharebeden henüz çıkmışlar. Birkaç gün istirahattan sonra belki yine geri dönecekler. Fakat bütün simalar pür vakar, ruhlar dinin cenâh-ı himayesinde hakîki bir teselli bulmuş. Tehlîl ve tekbîr sesleri arasında kuvve-i maneviyeleri yükselmiş...*” ifadeleri askerin içinde bulunduğu ruh halini de ortaya koymaktadır (Çanakkale Mektupları 5, 1 Haziran 1331 [14 Haziran 1915]).

İmam ve müftüler, cephede gösterdikleri bu kahramanlıklara fazla ehemmiyet vermeyeceklerdir. Zira yapılan bu iş o kadar büyütülecek bir durumda değildir. Onların yerinde kim olsa aynısını yapar, gerektiğinde eline silahı alır, düşmana hücum ederdi. Burada önemli olan vatan ve milletin selameti idi.

Bu şuur içinde bulunan alay imamları muharebe meydanlarında elinden Kur'ân'ı, dilinden duayı bırakmamışlardır. Neticede cephede Mehmetçik ile yeri geldiğinde omuz omuza muharebe eden imam ve müftüler kendilerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yapmışlardır.

Sonuç

Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında her cephede büyük fedakârlıklar gösteren ordumuz ve milletimiz sonraki yıllarda maalesef uzun süre, yeme içme gibi doğal bir ihtiyaç olan dinî inanç ve ibadetlerini yapma fırsatı ve imkânı bulamamıştır. Zamanla dinî inanç ve duyguları zayıflayan, resmi olarak bu haktan yoksun kalan Türk ordusu ve milleti de, bu ihtiyaçlarını gayri resmi yollardan gidermeye çalışmıştır. Ayrıca dinî kurumların kapatılması ve din görevliliği kadrolarının resmen kaldırılması neticesinde doğan eksiklik/yokluk, milletimizi doğru bilgi diye hurafe ve batıl inançları benimsemeye götürmüş ve doğru dinî inanç sahipleri oldukça azalmıştır. Bunu fırsat bilen dış kaynaklı terör örgütleri din kisvesi veya çeşitli birtakım hurafe ideolojiler altında kendini bilmezleri kandırmış ve zaman zaman öz vatanını istilayı dinî veya ideolojik bir hedef olarak göstermişlerdir. En son kahraman Türk milleti tarafından etkisiz hale getirilen 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi en önemlisi sayılabilir.

Hâlbuki İslâm dinine göre vatanını savunmak ve bu uğurda mücadele etmek en büyük ibadetlerden sayılmakta ve her Müslüman'a farz kılınmaktadır.³ Ancak ordumuzda bugün bu şuurunu vermek üzere görevli resmi imam ve müftü kadroları bulunmamaktadır.

Buna rağmen günümüzde Kahraman Türk ordusu, hem iç güvenliğin sağlanmasında hem de ülkenin sınır bütünlüğünün korunması anlamında büyük fedakârlıklar ve başarılar göstermektedir. Eğer Türk silahlı kuvvetlerinde, alanında uzman ve yetenekli tabur, alay imamları ve alay müftüleri hizmete başlayabilirse, bu başarılarının Çanakkale ve diğer zaferlerde olduğu gibi daha da artıracığına inanılmaktadır. Böylece, fitrî ihtiyaç olan bu duygular doğru olarak verilerek, batıl inanç ve hurafelerden ordu korunabilecektir. Neticede terör örgütlerinin din kisvesi veya çeşitli

³ Bk. el-Bakara 2/190, 194, 216, 218, 246; Âl-i İmran 3/157, 195, 200; en-Nisâ 4/71, 74, 75, 76, 77, 84, 89, 95, 101, 102, 104; el-Enfâl 8/15, 16, 39, 454, 60, 65, 66, 67; et-Tevbe 9/14, 16, 19, 20, 24, 25, 26, 29, 38, 39, 41, 42, 46, 47; el-Hac 22/39, 40, 78; el-Ankebût 29/69; Muhammed 47/4, 20, 35; el-Fetih 48/16, 17, 22, 25; el-Hucurat 49/9; el-Mümtehine 60/8, 9, 11; es-Saf 61/4, 11; et-Tahrîm 66/9.

batıl ideolojiler altında insanların duygularını sömürmesi ve onları hain amaçları uğruna kullanması da önlenmiş olabilecektir.

Kaynaklar

- (1915, Nisan 15). *Donanma Mecmuası, Sayı: 89*, s. 654.
- Abdülbaki, M. F. (2009). *el-Mu'cemü'l-Müfehresli el-fâzi'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-Ma'rife.
- Arıkan, İ. (2010). *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer: Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arıkan, İ. (2010). *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer: Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları, Haz. Selman Soydemir ve Abdullah Satun*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arslan, H. (2011, Güz 2(2)). Çanakkale Zaferi: Dini Duygu Düşünce ve Şuur. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 115-135.
- Aydemir, Ş. S. (1969). *Tek Adam Mustafa Kemal*. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Ayten, A. (2006). *Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bartlett, A. (27 Mayıs 1915). *The Times*.
- Beşikçi, M. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beydilli, K. (1995). *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*. İstanbul : Eren Yayıncılık.
- Beydilli, K. (2000). İmam Maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (s. Cilt: XXII, Sayfa: 181-186). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beydilli, K. (2001). *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Bir Şehidin Defteri Hâtırâtından. (22 Teşrîn-i Sâni 1331 [5 Aralık 1915]). *Tanin*.
- Bülkat, E. (. (1973). *Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları*. İstanbul .
- Civelek, Y. (07-09 Mayıs 2010). Yeniçeriliğin Kuruluşu ve Hacı Bektaş Veli. *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* (s. 856). Çorum: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Çanakkale Mektupları 5. (1 Haziran 1331 [14 Haziran 1915]). *Tanin*.
- Çetin, O. (1998). 1660'da Bursa Camilerinde Görev Yapan İmamlar . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt VI, Sayı 6*, s. 35-40.

- Çulcu, M. (1997). *Kanlısirt Günlüğü: Mehmed Fasih Bey'in Çanakkale Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Doğan, R. (1999, Ocak-Şubat-Mart). Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik. *Diyanet İlmî Dergi Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, Cilt 35, Sayı 1*, s. 171-206.
- Efkâr, T.-i. (6 Ağustos 1914). Tarih-i âlemin en dehşetli vak'ası Harb-i Umûmi. *Tasvîr-i Efkâr*, 1.
- Erdemir, L. (2009). *Çanakkale Savaşı-Siyasî, Askerî ve Sosyal Yönleri*. İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- Erdemir, L., & Akın, A. (2015, Ocak-Şubat). Çanakkale Muharebeleri'nde Bir Tabur İmamı: Mustafa Memduh (Özaktaş) Efendi. *Yeni Türkiye Dergisi Çanakkale Özel Sayısı, Sayı:65*.
- Erdemir, L., & Sılay, S. A. (2013). *Teğmen İbrahim Naci, Allahısmarladık (Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Esad, M. (1330/1914). *Cihâd-ı Ekber*. İzmir: Ahenk Matbaası.
- Faik, İ. (1331/1915). *Cihâd*. İstanbul : Koçunyan Matbaası.
- Fodor, P. (2010). Tabur Maddesi. T. İ. (DİA). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gaziler Arasında. (17 Mayıs 1331 [30 Mayıs 1915]). *Tanin*.
- Görgülü, İ., & Çalışlar, İ. (1997). *On Yıllık Savaşın Günlüğü : Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları : Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Günlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hurç, R. (1999). Çanakkale Savaşlarının Manevi Yönü. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4*, s. 61-96.
- İnalcık, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*. İstanbul : Eren Yayıncılık.
- Kannengiesser, H. (2009). *Çanakkale'de Türklerle Beraber Bir Alman Albayının Gözünden Çanakkale*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kara, İ. (2007, Ekim). Askere Din Dersleri: İyi Asker, İyi Müslüman Olur. *Toplumsal Tarih, No. 166*, s. 48-53.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Cilt: IX*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1402, C. Evvel). Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri. *İslam Medeniyeti Mecmuası, Cilt: V, Sayı: 3*.
- Kazıcı, Z. (tarih yok). Alay İmamı. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (s. Cilt: II, Sayfa: 347). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kemalyeri, İ. Z. (1972). Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu? *Çanakkale Hatıraları, Cilt: III* (s. 294-296). içinde
- Kıvırcık, E. (2008). *Cepheye Giden Yol*. İstanbul: GOA Yayınları.
- Kocabaş, S. (2009). *1915 Çanakkale Savaşları ve Türk-Dünya Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Koçkuzu, A. O. (2010). *Abdullah Fevzi Efendi, Çanakkale Cephesinde Bir Müderris*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Koral Necmi, Ö. R. (1985). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Küçükkaşçı, M. S. (2000). İmam Maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (s. Cilt: XXII, Sayfa: 178-181). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mevâiz-i Diniye. (13 Mart 1331 [26 Mart 1915]). *Sabah* .
- Muhâbir-i Mahsusamızdan “Çanakkale Mektupları”. (29 Haziran 1331 [8 Temmuz 1915]). *Tanin*.
- Münim, M. (2003). *Cepheden Cepheye (1914-1918) İhtiyat Zabiti Bulduğum Sırada Cihan Harbi'nde Kanal ve Çanakkale Cephelerine ait Hatıralarım, Çanakkale Hatıraları, Cilt: III*. İstanbul.
- Niyazi, M. (Birinci Baskı, 1998). *Çanakkale Mahşeri*. İstanbul : Ötüken Neşriyat.
- Olçaytu, T. (1990, Kasım). Çanakkale Zaferi'nin Tarihteki ve Ulusal Yaşantımızdaki Yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: X, Sayı: 30*, s. 619-620.
- Oral, H. (2015). *Arıburnu 1915*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No. 142, Sevinç Matbaası.
- Özcan, A. (tarih yok). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (s. Cilt: III, Sayfa: 457-458). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Sâmi, Ş. (1317). *Kamus-ı Türkî, Cilt: I*. İstanbul.
- Sezen, A. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Çanakkale Savaşlarıyla İlgili Bilişsel Algı ve Yorumlama Biçimleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: X, Sayı: 2*, s. 175-201.
- Steel, N., Hart, P., & Harmancı, ç. M. (1996). *Gelibolu: Yenilginin Destanı*. İstanbul.

- Sunata, İ. H. (2003). *Gelibolu'dan Kafkaslara: Birinci Dünya Savaşı Anıları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şanlıtop, G. (2006). *Çanakkale Geçilmedi (Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey)*. İstanbul: GOA Yayınları.
- Tut, F. (1991). *Osmanlılar'da İmam-Hatiplik Müessesesi" (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1944). *Osmanlı Devletinde Kapıkulu Ocakları*. Ankara.
- Ülker, M. B. (1999, Nisan). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askeri İmamlar. *Tarih ve Medeniyet Dergisi Yıl: 6, Sayı: 61*, s. 60-62.
- Ülker, M. B. (2010, Ağustos). Tabur İmamlığından Moral Subaylığına. *Çanakkale 2015, No. 6*, s. 18-25.
- Yadsıman, H. Ş. (1993, Ekim - Kasım - Aralık). Dünkü Düşmanlık Bugünkü Dostluk Kaynağı: Çanakkale Savaşları. *Diyanet İlmi Dergi, Cilt: XXIX, Sayı: 4*.
- Yanıkdağ, Y. (2014, Mart). Cihan Harbi'nde Korku, Cesaret ve Erkeklik. *Toplumsal Tarih, No. 243*.

¹ Şehit Behzat Kerim Efendi 3 Ağustos 1331'de Anafartalar Cephesi'nde bir taarruzu umumide şehit olmuştur. Bu fedâkar şehit, muhterem bir baba ile, genç bir zevce ve iki aylık Ertuğril isminde bir arslan yavrusunu terk etmiştir. 22 Teşrin-i Sâni 1331 (5 Aralık 1915)

²Şehit Teğmen İbrahim Naci'nin Orijinal Günlüğünde Bedri Bey'in Şahadetine Dair Alay Müftüsü Mustafa Memduh'fendi'nin Notu:

“Bölüğün yüzbaşısı Bedri Efendi yukarıdaki hamışı buraya kadar yazarak, 1 Temmuz 1915 tarihinde istirahat mahallinden sağ cenaha taburla azimet ettiği sırada, 2 Temmuz 1915'te onun da şahadeti maalesef vuku bulmuştur. 7 Temmuz 1915.”

71. Alay 3. Tabur

İmam Kâtip

Mustafa MemduhM. Atıf